

Ispanijos pilietinio karo nacionalistų stovyklos ideologinių pozicijų perteikimas ir interpretacija Lietuvos dešiniųjų partijų periodikoje 1936–1939 m.

Gabrielius Sužiedėlis

Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, Istorijos katedra, V. Putvinskio g. 23, LT-44243

Kaunas, Lietuva

Kauno miesto muziejaus direktorius, L. Zamenhofo g. 8, LT-44287, Kaunas

El. p. gabrielius.suziedelis@vdu.lt

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama, kaip Lietuvos dešiniųjų partijų – Lietuvos krikščionių demokratų partijos ir Lietuvių tautininkų sąjungos – dienraščiai „XX amžius“ ir „Lietuvos aidas“ 1936–1939 m. perteikė ir interpretavo Ispanijos pilietinio karo nacionalistų ideologines pozicijas. Laikraščiuose pateikiama interpretacija vertinama jų partijų ideologinių nuostatų kontekste. Tyrimas grindžiamas S. M. Lipseto ir S. Rokkano skirčių teorija. Rezultatai atskleidė skirtingą, tačiau abiem atvejais atsargų dienraščių vertinimą radikalesnių nacionalistų nuostatų atžvilgiu.

Esminiai žodžiai: *Ispanijos pilietinis karas, Lietuvos krikščionių demokratų partija, Lietuvių tautininkų sąjunga, „XX amžius“, „Lietuvos aidas“.*

Abstract. The article examines how the newspapers of Lithuania's right-wing parties, the Lithuanian Christian Democratic Party and the Lithuanian Nationalist Union, XX amžius and Lietuvos aidas, represented and interpreted the ideological positions of the Nationalist faction during the Spanish Civil War (1936–1939). Their interpretations are assessed in the context of their respective parties' ideological positions. The study applies S. M. Lipset and S. Rokkan's

cleavage theory. The findings reveal differing but consistently cautious newspaper evaluations of the faction's more radical positions.

Keywords: *the Spanish Civil War, the Lithuanian Christian Democratic Party, the Lithuanian Nationalist Union, „XX amžius“, „Lietuvos aidas“.*

Įvadas

1936 m. vasarą Ispanijoje prasidėjo šimtus tūkstančių aukų nusinešęs pilietinis karas. Nepaisant vietinio dėmens, šį konfliktą galima vadinti tarptautiniu tiek dėl tiesioginio karinio ar politinio pobūdžio didžiųjų pasaulio valstybių išitraukimo į jį, komplikavusio jo raidą ir pavertusio jį įžanga į Antrąją pasaulinę karą, tiek ir dėl ideologinio jo aspekto. Ispanijos pilietinį karą galima laikyti tam tikru sukonzentruotu to meto pasaulio politinių idėjų telkiniu. Tiek kairieji, tiek dešinieji nebuvo vieningi ir sulaukė įvairaus pobūdžio palaikymo ar kritikos kone visuose žemynuose. Šiuo atveju ne išimtis buvo ir Pirmoji Lietuvos Respublika, kuri per visą tarpukario laikotarpį išgyveno įvairių ideologinių lūžių ir įtampą, kuriuos galima sugretinti su Ispanijos. Tai leidžia daryti prielaidą, kad minėta ideologinė Ispanijos pilietinio karo visuma bent jau tam tikra dalimi turėjo būti aktuali ir tuometėje Lietuvoje. Svarbu pažymėti, kad skirtingų ideologinių pozicijų perteikimo ir interpretacijos problematika, būdinga globaliems konfliktams, išlieka aktuali ir šiandien. Karas Ukrainoje taip pat atskleidžia, kaip ideologiniai ir politiniai naratyvai lemia skirtingus konflikto vertinimus bei jų sklaidą informacinėje erdvėje.

Kaip pagrindas perteikti visuomenės ir intelektualinio elito perspektyvas šiam tyrimui pasirinkta išsamiausia šiandien pasiekama to meto Lietuvos komunikacinė priemonė – lietuviška periodika. Dėl plataus spaudos šaltinių spektro šiuo atveju bus žvelgiama tik į nacionalistų stovyklos politinių grupių¹ ideologinę visumą ir pagrindinių jai palankių Lietuvos dešiniųjų politinių jėgų, krikščionių demokratų bei tautininkų, pozicijų perteikimą spaudoje – atitinkamai dienraščiuose „XX amžius“ bei „Lietuvos aidas“ 1936–1939 m. laikotarpiu. Temos naujumą suponuoja tai, kad iki šiol nebuvo paskelbta mokslinių publikacijų, kuriose sistemiškai ir visavertiškai, remiantis periodika būtų pristatytas ideologinis Lietuvos visuomenės ir intelektualinio elito santykis su Ispanijos pilietiniu karu.

Šio tyrimo tikslas – atsižvelgiant į Lietuvos dešiniųjų partijų – Lietuvos krikščionių demokratų partijos ir Lietuvių tautininkų sąjungos – ideologinį kontekstą,

¹ Kaip pagrindinės grupės šiuo atveju išskirti katalikai konservatoriai (CEDA), monarchistai, karlistai ir falangistai.

išanalizuoti, kaip jų dienraščiai „XX amžius“ ir „Lietuvos aidas“ 1936–1939 m. perteikė ir interpretavo Ispanijos pilietinio karo nacionalistų stovyklos ideologines pozicijas.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti Ispanijos pilietinio karo nacionalistų stovyklos ideologines nuostatas.
2. Išanalizuoti tarpukario Lietuvos dešiniųjų partijų – Lietuvos krikščionių demokratų partijos ir Lietuvių tautininkų sąjungos – ideologines nuostatas.
3. Išanalizuoti, kaip partijų dienraščiai „XX amžius“ ir „Lietuvos aidas“ 1936–1939 m. perteikė Ispanijos nacionalistų stovyklos ideologines nuostatas.
4. Palyginti Ispanijos nacionalistų, Lietuvos dešiniųjų partijų ir jų periodikos ideologines pozicijas, taikant S. M. Lipseto ir S. Rokkano skirčių teoriją.

Atsižvelgiant į karo laikmečio bei ideologinę specifiką, minėtam tikslui pasiekti, be tradicinių metodų, pasitelkta klasikinė politologinio-sociologinio pobūdžio Seymouro Martino Lipseto bei Steino Rokkano skirčių teorija². Kaip teigia teorijos autoriai, lyginant skirtingas politines kryptis nepaprastai didelę reikšmę turi iki aptariamo laikotarpio vykę istoriniai procesai. Lipsetas ir Rokkanas, atsižvelgdami į konflikto-integracijos dialektiką kaip esminį politinių jėgų lyginamosios sociologijos dėmenį, tiria, kaip konfliktai persikelia į partines sistemas. Šio tyrimo kontekste, pritaikius Lipseto bei Rokkano skirčių koncepciją aptariamai problematikai, bus vertinamos politinių grupių pozicijos penkių skirčių spektruose, juose vieną polių įvardijant kaip stabilumo, o kitą – kaip pokyčio:

STABILUMAS	↔	POKYTIS
ETNINĖ SKIRTIS		
UNITARIZMAS	↔	SEPARATIZMAS
RELIGINĖ SKIRTIS		
KLERIKALIZMAS	↔	SEKULIARIZMAS
AGRARINĖ SKIRTIS		
AGRARIZMAS	↔	INDUSTRIALIZMAS
KLASINĖ SKIRTIS		
KAPITALIZMAS / INDIVIDUALIZMAS	↔	SOCIALIZMAS / KO- LEKTYVIZMAS
SISTEMINĖ SKIRTIS		
DEMOKRATIZMAS	↔	REVOLIUCIONIZ- MAS

1 pav. Remiantis S. M. Lipseto bei S. Rokkano teorija analizei pritaikytos ideologinio konflikto skirtys

² LIPSET, Seymour Martin; ROKKAN, Stein. Cleavage structures, party systems, and voter alignments: an introduction. In *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. Ed. Seymour Martin Lipset, Stein Rokkan. New York: Free Press, 1967, p. 1–64.

Vertinimai bus atliekami pagal penkiabalę sistemą (1 – radikalus stabilumas, 2 – nuosaikus stabilumas, 3 – neutralumas, 4 – nuosaikus pokytis, 5 – radikalus pokytis) bei atsispindės ir atskirose radaro tipo diagramose. Kiekvienoje iš jų bus lyginamos tam tikros Lietuvos politinės grupės žiniasklaidos priemonės, pačios Lietuvos politinės grupės bei nacionalistų stovyklos grupių pozicijos. Svarbu pažymėti, kad kai kurios skirtys tam tikrų grupių atvejais gali būti nereikšmingos – tokiu atveju jų pozicija bus fiksuojama kaip neutrali, taip pažymint ir mažo reikšmingumo faktą. Įvertinimas bus atliekamas fiksuojant ne absoliučias, o santykinės tiriamų grupių pozicijas.

Kaip pažymi vienas žinomiausių pilietinio karo ekspertų Paulas Prestonas, galima suskaičiuoti dešimtis tūkstančių su karu susijusių tyrimų³, tačiau dėl ribotų galimybių iš jų šiam straipsniui pasirinkti labiausiai atitinkantys tyrimo poreikius. Neišvengiamai reikėtų paminėti Stanley'io G. Payne'o⁴ monografiją ir kitus jo tyrimus⁵ apie Ispanijos fašizmą bei jo specifiką. Iš išsamaus Alejandro Quirogos bei Miguelio Ángelo Del Arco redaguoto leidinio apie skirtingas nacionalistų stovyklos grupes remtasi Enrique'o Moradielloso⁶ skyriumi apie Francisco Franco, Chriso Bannisterio⁷ skyriumi apie falangistų⁸ lyderį José Antonio Primo de Riverą bei Eduardo Gonzálezo Callejos⁹ parengta dalimi apie CEDA¹⁰ lyderį José Marią Gilį Roblesą Quiñonesą. Taip pat pasirinkta įvairias nacionalistų vykdytos kontrrevoliucijos perspektyvas apimanti Michaelo Seidmano¹¹ monografija bei karlistų politinės grupės nuostatas nagrinėjantis Colino M. Winstono¹² straipsnis. Reikšmingam Bažnyčios vaidmeniui

³ PRESTON, Paul. *The Spanish Civil War: Reaction, Revolution and Revenge*. Glasgow: William Collins, 2012, p. 524.

⁴ PAYNE, Stanley G. *The Spanish Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

⁵ PAYNE, Stanley G. *Fascism in Spain, 1923–1977*. Madison: University of Wisconsin Press, 1999; PAYNE, Stanley G. *Spanish Fascism. Salmagundi*, 1987–1988, Nr. 76/77, p. 101–112.

⁶ MORADIELLOS, Enrique. Francisco Franco: The Soldier who became Caudillo. In *Right-Wing Spain in the Civil War Era: Soldiers of God and Apostles of the Fatherland, 1914–45*. Ed. Alejandro Quiroga, Miguel Ángel del Arco Blanco. London: Bloomsbury Publishing, 2012, p. 117–145.

⁷ BANNISTER, Chris. José Antonio Primo de Rivera: Catholic Fascism. In *Right-Wing Spain in the Civil War Era: Soldiers of God and Apostles of the Fatherland, 1914–45*. Ed. Alejandro Quiroga, Miguel Ángel del Arco Blanco. London: Bloomsbury Publishing, 2012, p. 91–116.

⁸ Falanga (*Falange Española*) – Ispanijos Falanga (fašistinė, vėliau radikali konservatyvioji partija, tyrime jos nariai bus įvardijami kaip falangistai).

⁹ GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. José María Gil Robles: The Catholic Challenge to Democracy. In *Right-Wing Spain in the Civil War Era: Soldiers of God and Apostles of the Fatherland, 1914–45*. Ed. Alejandro Quiroga, Miguel Ángel del Arco Blanco. London: Bloomsbury Publishing, 2012, p. 61–90.

¹⁰ CEDA (*Confederación Española de Derechas Autónomas*) – Ispanijos autonominių teisių konfederacija (katalikiškos krypties politinė organizacija).

¹¹ SEIDMAN, Michael. *The Victorious Counterrevolution: The Nationalist Effort in the Spanish Civil War*. Madison: University of Wisconsin Press, 2011.

¹² WINSTON, Colin M. The Proletarian Carlist Road to Fascism: Sindicalismo Libre. *Journal of Contemporary History*, 1982, Nr. 17, 4, p. 557–585.

kare atskleisti pasitelktas Jose M. Sánchezo¹³ tyrimas. Straipsnyje taip pat pasitelkta Ispanijos Respublikos kaip politinio režimo perspektyvą analizuojanti Gabrielio Jacksono¹⁴ monografija.

Lietuviškoje istoriografijoje galima išvelgti siekį susisteminti Lietuvos dešiniųjų partijų ideologines pozicijas – kaip pavyzdį galima paminėti Artūro Svarausko¹⁵, taip pat jo bei Mindaugo Tamošaičio¹⁶ straipsnius. Reikėtų išskirti ir politikos mokslų atstovų, pavyzdžiui, Justino Dementavičiaus¹⁷, darbus, kuriuose visgi veikiau analizuojamos politinės minties ištakos ir formavimosi aspektas. Tačiau šis ideologinis kontekstas iki šiol nėra detalai tirtas, žvelgiant iš šiame tyrime taikomos ar kitos lyginamosios politikos mokslų perspektyvos. Kita vertus, istoriografija, skirta dešiniųjų partijų raidai, kaip rodo ir jau seniau parengtas M. Tamošaičio straipsnis¹⁸, yra gausesnė. Iš jos šiam tyrimui pasirinkti aktualiausi – pirmiausia „Lietuvos istorijos“ X tomo 1 dalyje esantys poskyriai, kuriuose susistemintos partijų programinės nuostatos – Artūro Svarausko ir Česlovo Laurinavičiaus¹⁹ apie krikščionis demokratų bei Dangiro Mačiulio²⁰ apie tautininkus. Kaip reikšmingą tyrimą, tiesa, pirmiausia vėlgi skirtą ne politinės teorijos perspektyvai, reikėtų išskirti A. Svarausko²¹ monografiją. Straipsnyje taip pat pasitelktos Alfonso Eidinto²² ir Albino Gražiūno²³ monografijos, Bernaro Ivanovo straipsnis²⁴.

¹³ SÁNCHEZ, José M. *The Spanish Civil War as Religious Tragedy*. Notre Dame: Notre Dame University Press, 1987.

¹⁴ JACKSON, Gabriel. *Spanish Republic and the Civil War, 1931–1939*. Princeton: Princeton University Press, 1987.

¹⁵ SVARAUSKAS, Artūras. Lietuvos politinės dešinės radikalizacija XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. *Parlamento studijos*, 2006, Nr. 7, p. 53–72.

¹⁶ SVARAUSKAS, Artūras; TAMOŠAITIS, Mindaugas. Lietuvos politinių partijų jaunosios kartos radikalėjimas XX a. 4-ame dešimtmetyje. *Istorija*, 2007, Nr. 68, p. 49–54.

¹⁷ DEMENTAVIČIUS, Justinas. *Tradacijos palikimas: centro dešinės ideologinė vaizduotė Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2023; DEMENTAVIČIUS, Justinas. *Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.

¹⁸ TAMOŠAITIS, Mindaugas. Lietuvių politinių partijų ir ideologinių srovių (iki 1940 m.) istoriografija. *Istorija*, 2011, Nr. 4, p. 55–58.

¹⁹ LAURINAVIČIUS, Česlovas; SVARAUSKAS, Artūras. Lietuvos krikščionių demokratų partija. In *Lietuvos istorija X tomas I dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 437–450.

²⁰ MAČIULIS, Dangiras. Tautos pažangos partija – Lietuvių tautininkų sąjunga. In *Lietuvos istorija X tomas I dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 454–460.

²¹ SVARAUSKAS, Artūras. *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940): Politinė galia ir jos ribos*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014.

²² EIDINTAS, Alfonsas. *Antanas Smetona: politinės biografijos bruožai*. Vilnius: Mintis, 1990.

²³ GRAŽIŪNAS, Albinas. *Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje*. Vilnius: Tėvynės sargas, 1994.

²⁴ IVANOVAS, Bernaras. Lietuvių krikščionių demokratų požiūris į demokratiją XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. *Istorija*, 2010, Nr. 2, p. 63–68.

Nacionalistų ideologinė stovykla

Nacionalistų ideologinė stovykla, nors ir ne tokiu lygmeniu kaip jos priešininkai, neišvengiamai pasižymėjo tam tikra fragmentacija ir įvairove. Pradedant skirčių analizę nuo karo išvakarėse susiformavusios CEDA, reikėtų pažymėti, kad organizacija, atstovaudama universalioms katalikiškoms idėjoms, neabejotinai pasisakė už šalies integralumą, laikydama religiją vienijančiu veiksniu. Tačiau ji pripažino ir pagarbą žmogaus privilegijoms bei liberaliam individualizmui²⁵, dėl ko CEDA unitaristinę poziciją reikėtų įvardyti kaip nuosaikią. Neabejotina, kad organizacijai buvo būdingas radikalus klerikalizmas – 1931 m. kairiųjų pradėti prieš Bažnyčią nukreipti politiniai procesai buvo esminė priežastis jai atsirasti, atstovaujant netgi ne pasaulietiškesnėms krikščioniškosios demokratijos idėjoms, o tiesiogiai Bažnyčios politiniam-socialiniam mokymui.²⁶ Ši Bažnyčios mokymo linija nulėmė specifinį, neutralų CEDA požiūrį į visuomenės santvarkos bei privačios nuosavybės klausimus. Ji palaikė tarpinį variantą, naują korporatyvistinį modelį, skatinusį bendresnį, tačiau ne totalitarinio pobūdžio, kaip falangistų atveju, nuosavybės valdymą.²⁷ CEDA neutralumas buvo būdingas ir sisteminės skirties atveju – šiai grupei būdingas gan naivus pasitikėjimas demokratine sistema, tačiau palaipsniui imta kalbėti ir apie liberaliojo parlamentarizmo ydas bei siekį pakeisti neorganiską demokratiją.²⁸

Atsižvelgiant į tai, kad Ispanijos teritorija nusistovėjo karalystės laikotarpiu, kita stovyklos politinė grupė, monarchistai, prieš karą ir per jį siekė atkurti šį režimą, pasisakė už radikalų unitarizmą bei, kaip teigė jų lyderis José Calvo Sotelo, geriau

²⁵ SEIDMAN, Michael. *The Victorious Counterrevolution: The Nationalist Effort in the Spanish Civil War*. Madison: University of Wisconsin Press, 2011, p. 7–8; GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. José María Gil Robles: The Catholic Challenge to Democracy. In *Right-Wing Spain in the Civil War Era: Soldiers of God and Apostles of the Fatherland, 1914–45*. Ed. Alejandro Quiroga, Miguel Ángel del Arco Blanco. London: Bloomsbury Publishing, 2012, p. 65, 70.

²⁶ PAYNE, Stanley G. *The Spanish Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 17, 22, 27; SÁNCHEZ, José M. *The Spanish Civil War as Religious Tragedy*. Notre Dame: Notre Dame University Press, 1987, p. 35–36; GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. José María Gil Robles: The Catholic Challenge to Democracy. In *Right-Wing Spain in the Civil War Era: Soldiers of God and Apostles of the Fatherland, 1914–45*. Ed. Alejandro Quiroga, Miguel Ángel del Arco Blanco. London: Bloomsbury Publishing, 2012, p. 62–63.

²⁷ GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. José María Gil Robles: The Catholic Challenge to Democracy. In *Right-Wing Spain in the Civil War Era: Soldiers of God and Apostles of the Fatherland, 1914–45*. Ed. Alejandro Quiroga, Miguel Ángel del Arco Blanco. London: Bloomsbury Publishing, 2012, p. 69; PAYNE, Stanley G. *The Spanish Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 27.

²⁸ GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. José María Gil Robles: The Catholic Challenge to Democracy. In *Right-Wing Spain in the Civil War Era: Soldiers of God and Apostles of the Fatherland, 1914–45*. Ed. Alejandro Quiroga, Miguel Ángel del Arco Blanco. London: Bloomsbury Publishing, 2012, p. 64–65, 69–74; PAYNE, Stanley G. *The Spanish Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 17–19, 27; JACKSON, Gabriel. *Spanish Republic and the Civil War, 1931–1939*. Princeton: Princeton University Press, 1987, p. 202.

„raudoną negu sudužusią Ispaniją“.²⁹ Tai, kad dar nuo XIX a. Ispanijos monarchijai buvo būdingas tam tikras liberalėjimo procesas, nukreiptas į modernizacijos tendencijų atliepimą, lėmė ir šios grupės nuosaikų klerikalizmą³⁰ bei tai, kad Bažnyčia ir jos parama neturėjo tokio kritinio vaidmens kaip kitų dešiniųjų grupių atvejais. Kaip ir CEDA atstovai, monarchistai karo išvakarėse ėmė kelti idėjas apie korporatyvistinį socialinį bei ekonominį modelį, taip pat ieškodami vidurinio kelio tarp kapitalizmo bei socializmo.³¹ Sisteminės skirties atveju monarchistai, nors ir kalbėję apie kariuomenės įsikišimą, neprisidėjo prie 1936 m. karinio sukilimo rengimo ir pasisakė už neotradicinį autoritarinį monarchinį režimą – neutralų variantą tarp konservatyvaus parlamentarizmo bei revoliucinio nacionalizmo.³²

Išskirtinė regioninė grupė, karlistai, kurie kaip tradicionalistai monarchistai nuo XIX a. kovojo už jų palaikomos karališkosios sosto paveldėtojo Karolio linijos atstovo sugrąžinimą į valdžią, išsiskyrė unikaliu požiūriu į tam tikrų politinių teisių suteikimą regionų atstovams. Nepaisant radikalių atvejų, ilgainiui tarp jų šiuo požiūriu įsivyravo nuosaikaus separatizmo forma „ispaniolizmas“ – dalies regionų teisių pripažinimas, pasisakant ir už nacionalinį suverenumą.³³ Religiniu požiūriu karlistus galima vadinti pačiu dešiniausiu tarpukario katalikišku tradicionalistiniu judėjimu Vakarų Europoje³⁴. Gana neįprastas radikalumas jiems būdingas ir agrarizmo srityje – jis kilo iš Navaros regiono žemdirbių priešpriešos industrialistams-liberalams³⁵, atstovavusiems ir respublikonų pusėje kovojusiems separatistiniams regionams. Klasinės skirties atveju karlistų socioekonominės pažiūros buvo neutralios – jos, vadovaujantis to meto Bažnyčios mokymu, smerkė išnaudotojišką kapitalizmą, tačiau prioritetą teikė esamos tvarkos išsaugojimui, pasitelkiant tradicinio korporatyvizmo formas.³⁶

²⁹ BANNISTER, Chris. José Antonio Primo de Rivera: Catholic Fascism. In *Right-Wing Spain in the Civil War Era: Soldiers of God and Apostles of the Fatherland, 1914–45*. Ed. Alejandro Quiroga, Miguel Ángel del Arco Blanco. London: Bloomsbury Publishing, 2012, p. 101.

³⁰ PAYNE, Stanley G. *The Spanish Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 8, 11, 64.

³¹ PAYNE, Stanley G. *Fascism in Spain, 1923–1977*. Madison: University of Wisconsin Press, 1999, p. 132; PAYNE, Stanley G. *The Spanish Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 64.

³² PAYNE, Stanley G. *Fascism in Spain, 1923–1977*. Madison: University of Wisconsin Press, 1999, p. 132–133; PAYNE, Stanley G. *The Spanish Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 56, 64.

³³ WINSTON, Colin M. The Proletarian Carlist Road to Fascism: Sindicalismo Libre. *Journal of Contemporary History*, 1982, Nr. 17, 4, p. 568, 570.

³⁴ Ibid., p. 558; PAYNE, Stanley G. *The Spanish Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 122.

³⁵ LIPSET, Seymour Martin; ROKKAN, Stein. Cleavage structures, party systems, and voter alignments: an introduction. In *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. Ed. Seymour Martin Lipset, Stein Rokkan. New York: Free Press, 1967, p. 42; WINSTON, Colin M. The Proletarian Carlist Road to Fascism: Sindicalismo Libre. *Journal of Contemporary History*, 1982, Nr. 17, 4, p. 557; PAYNE, Stanley G. *The Spanish Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 65.

³⁶ WINSTON, Colin M. The Proletarian Carlist Road to Fascism: Sindicalismo Libre. *Journal of Contemporary History*, 1982, Nr. 17, 4, p. 558–561; PAYNE, Stanley G. *Fascism in Spain, 1923–1977*. Madison: University of Wisconsin Press, 1999, p. 48.

Karlistai, nepaisant radikalesnių, tačiau politinės įtakos neturėjusių jaunosios kartos atstovų revoliucinių idėjų, buvo nuosaikūs ir konservatyvūs demokratinės krypties palaikytojai, siekę monarchijos atkūrimo, šį sprendimą paliekant patiems Ispanijos žmonėms.³⁷

Ispanijos Falanga, iš pradžių susiformavusi kaip radikalus fašistinis judėjimas, o vėliau, 1937 m., jos kontrolę perėmus pragmatiškesnes idėjas puoselėjusiam F. Franco, tapusi iš esmės radikalia konservatyvia tradicionalistine partija, nuosekliai atmetė regioninį separatizmą bei kategoriškai pasisakė už vieningą tautą ir valstybę.³⁸ Itališkojo fašizmo, kuriuo savo veiklos pradžioje sekė falangistai, santykiai su Bažnyčia buvo komplikuoti, tačiau dėl vėliau įvykusios nacionalistų politinės stovyklos konsolidacijos Falanga palaipsniui tapo vienu katalikiškiausių fašistinių judėjimų istorijoje bei įgijo nuosaikaus klerikalizmo bruožų.³⁹ Nors ir pripažindami bei gerbdami privačią nuosavybę, falangistai socioekonominėje srityje ieškojo būdų integruoti radikalias, totalitarines korporatyvistines idėjas, nevengdami priimti kairesnių pozicijų ar net, nepaisant kritikos marksistų atžvilgiu, vartodami jų terminus⁴⁰. Tačiau ir šios srities atveju dėl minėtų konsolidacijos procesų jų socialistinės / kolektyvistinės pažiūros ilgainiui įgijo nuosaikesnį pobūdį. Falangistai iš visų dešiniųjų jėgų išsiskyrė kaip dažniausiai naudojantys smurtą – jie smerkė revoliuciją ir vykdė kontrrevoliuciją,

³⁷ WINSTON, Colin M. The Proletarian Carlist Road to Fascism: Sindicalismo Libre. *Journal of Contemporary History*, 1982, Nr. 17, 4, p. 557–558; PAYNE, Stanley G. *The Spanish Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 68.

³⁸ BANNISTER, Chris. José Antonio Primo de Rivera: Catholic Fascism. In *Right-Wing Spain in the Civil War Era: Soldiers of God and Apostles of the Fatherland, 1914–45*. Ed. Alejandro Quiroga, Miguel Ángel del Arco Blanco. London: Bloomsbury Publishing, 2012, p. 101; PRIMO DE RIVERA, José Antonio. *The Twenty-Six Point Program of the Falange*. [Žiūrėta 2024 05 04]. Prieiga per internetą: https://archive.org/stream/Twenty-sixPointManifestoOfTheSpanishFalange/ProgramOfTheFalange_djvu.txt; SEIDMAN, Michael. *The Victorious Counterrevolution: The Nationalist Effort in the Spanish Civil War*. Madison: University of Wisconsin Press, 2011, p. 242–243; PAYNE, Stanley G. *Spanish Fascism. Salmagundi*, 1987–1988, Nr. 76/77, p. 107–108; MORADIELLOS Enrique. Francisco Franco: The Soldier who became Caudillo. In *Right-Wing Spain in the Civil War Era: Soldiers of God and Apostles of the Fatherland, 1914–45*. Ed. Alejandro Quiroga, Miguel Ángel del Arco Blanco. London: Bloomsbury Publishing, 2012, p. 124.

³⁹ PRIMO DE RIVERA, José Antonio. *The Twenty-Six Point Program of the Falange*. [Žiūrėta 2024 05 04]. Prieiga per internetą: https://archive.org/stream/Twenty-sixPointManifestoOfTheSpanishFalange/ProgramOfTheFalange_djvu.txt; PAYNE, Stanley G. *Fascism in Spain, 1923–1977*. Madison: University of Wisconsin Press, 1999, p. 89–90; PAYNE, Stanley G. *The Spanish Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 126, 137, 232; BANNISTER, Chris. José Antonio Primo de Rivera: Catholic Fascism. In *Right-Wing Spain in the Civil War Era: Soldiers of God and Apostles of the Fatherland, 1914–45*. Ed. Alejandro Quiroga, Miguel Ángel del Arco Blanco. London: Bloomsbury Publishing, 2012, p. 97.

⁴⁰ GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. José María Gil Robles: The Catholic Challenge to Democracy. In *Right-Wing Spain in the Civil War Era: Soldiers of God and Apostles of the Fatherland, 1914–45*. Ed. Alejandro Quiroga, Miguel Ángel del Arco Blanco. London: Bloomsbury Publishing, 2012, p. 69; PRIMO DE RIVERA, José Antonio. *The Twenty-Six Point Program of the Falange*. [Žiūrėta 2024 05 04]. Prieiga per internetą: https://archive.org/stream/Twenty-sixPointManifestoOfTheSpanishFalange/ProgramOfTheFalange_djvu.txt; PAYNE, Stanley G. *Fascism in Spain, 1923–1977*. Madison: University of Wisconsin Press, 1999, p. 132; PAYNE, Stanley G. *The Spanish Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 124.

tačiau, kaip vėliau teigė ir pats F. Franco, pastarąją tiesiogiai suvokė kaip tam tikro pobūdžio naują revoliuciją, kurios tikslas yra sukurti vienijantį, stiprų, radikalų ir modernų vienpartinį režimą. Tiesa, politinėje praktikoje falangistų veiksmai dažnai atsiskleidė ir kaip tiesiog konservatyviai kontrrevoliuciniai, dėl ko šiuo atveju jiems priskirtinas nuosaikus revoliucionizmas.⁴¹

Krikščionys demokratai ir „XX amžius“

Žvelgiant į Lietuvos krikščionis demokratų bei etninę skirtį, reikėtų pažymėti, kad jų pradinėje programoje buvo deklaruotos nuostatos dėl kultūrinės autonomijos suteikimo kitataučiams, o pirmaisiais nepriklausomybės metais jų savivaldos idėjoms rodytas tam tikras palankumas. Tiesa, ilgainiui lietuviškumas, kaip vienas iš partijos principų, taip pat nacionalizmas, priklausomai nuo konkretaus laikotarpio, įgijo didelę reikšmę. Tai atsispindėjo ir per politinius sprendimus. Nuo 1921 m. vis labiau kylant vidinei politinei įtampai dėl Vilniaus klausimo, krikščionių demokratų iniciatyva buvo išbraukti konstituciniai straipsniai dėl tautinių mažumų kalbų vartojimo ir atstovų vyriausybėje, panaikinta juridinė žydų autonomija.⁴² Dėl to krikščionims demokratams priskirtinas nuosaikus unitarizmas, tačiau Ispanijos pilietinio karo perteikimo jų leidinyje „XX amžius“ atveju labiau pastebimas neutralumas. Viena vertus, laikraštis Katalonijos atveju smerkė jos anarchistinio pobūdžio separatistinius siekius kaip nelojalumo išraišką, minėta, kad tai gali dar labiau destabilizuoti padėtį šalyje ar padidinti SSRS įtaką.⁴³ Kita vertus, Baskijos nepriklausomybės siekiai vertinti iš visai kitos perspektyvos. „XX amžius“ solidarizavosi su giliais katalikiškas tradicijas turinčio krašto reikalavimais, taip pat spausdino žinias apie itin sunkų iš Baskijos į Britaniją pervežtų vaikų likimą. Tačiau visais atvejais, perteikiant ir CEDA lyderio Gilio Robleso poziciją, laikraštyje, pavyzdžiui, Juozo Ereto straipsnyje⁴⁴, buvo pabrėžiamas apgailestavimas, kad baskai, užuot rinkęsi nacionalistus, viltis dėjo į respublikonus,

⁴¹ PAYNE, Stanley G. *The Spanish Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 27, 39, 45, 106, 121–122; JACKSON, Gabriel. *Spanish Republic and the Civil War, 1931–1939*. Princeton: Princeton University Press, 1987, p. 305; PRIMO DE RIVERA, José Antonio. *The Twenty-Six Point Program*; SEIDMAN, Michael. *The Victorious Counterrevolution: The Nationalist Effort in the Spanish Civil War*. Madison: University of Wisconsin Press, 2011, p. 35.

⁴² LAURINAVIČIUS, Česlovas; SVARAUSKAS, Artūras. Lietuvos krikščionių demokratų partija. In *Lietuvos istorija X tomas I dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 447–450; SVARAUSKAS, Artūras. *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940): Politinė galia ir jos ribos*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 291.

⁴³ Katalonija pasiskelbsianti nepriklausoma. SSSR sudarysianti su ja sąjungą. *XX amžius*, 1936 10 26, Nr. 105, p. 1; 984 pilietinio Ispanijos karo dienos. *XX amžius*, 1939 03 31, Nr. 74, p. 6.

⁴⁴ HISPANUS. Nekrologas paskutiniam baskui. *XX amžius*, 1937 05 08, Nr. 102, p. 3.

kuriems regionas ir jo katalikiškumas visai nerūpėjo, o siūloma nepriklausomybė buvo tik iliuzinė.⁴⁵

Religinės skirties atveju tiek krikščionims demokratams, tiek ir „XX amžiui“ galima priskirti radikalų klerikalizmą. Turėdami platų religiškos visuomenės palai-kymą, krikščionys demokratai aiškiai tapatino save su Romos Katalikų Bažnyčia. Jie netgi klasifikavo partijas į katalikiškas ir nekatalikiškas bei deklaravo, kad kiekvienas katalikas, kuriam svarbi Bažnyčia bei tikėjimas, turi atiduoti savo balsą už juos. Į partijos veiklą aktyviai įsitraukė ir dvasininkai, nemažai jų užėmė svarbias politines pareigas. Krikščionių demokratų palankumas Bažnyčiai atsiskleidė ir per politinius sprendimus – 1922 m. į Konstituciją įtrauktas privalomas tikybos mokymas mokyklose, Bažnyčios teisė registruoti gimimo, santuokos ir mirties aktus, steigti mokyklas jas subsidijuojant iš valstybės biudžeto, visiškai laisvai veikti pagal Kanonų teisę.⁴⁶

Ispanijos Respublikoje vykstant didelio masto represijoms prieš Bažnyčią ir dvasininkus, krikščioniškas „XX amžius“ didžiausią dėmesį skyrė jų aprašymui bei pasmerkimui. Konflikto pradžioje itin gausiai aprašyti bažnyčių deginimai ir dvasininkų žudymai, kapų išniekinimai ir bendras respublikonų bedieviškumas.⁴⁷ Taip pat karo kontekste rengtuose Prano Dielininkaičio, Fabijono Kemėsio ir kituose tekstuose daug rašyta apie neišvengiamą komunizmo antireligiškumą bei prieštaravimą žmogaus prigimčiai.⁴⁸ Atitinkamo pobūdžio komunizmo ir respublikonų kritikoje itin dažnai pateikta ir oficiali Vatikano pozicija, kuri, turint omenyje Šv. Sosto neutralumą konflikto atžvilgiu, tam tikrais atvejais buvo papildyta ir redakcijos pastabomis.⁴⁹ Konflikto eigoje „XX amžius“ skyrė dėmesio ir Ispanijos Bažnyčios pozicijos gynimui. Reaguodamas į kaltinimus dėl jos turtų, kuriuo respublikonai pateisino jos užpuolimus, Juozas Vaišnora straipsnyje pažymėjo, kad Bažnyčia šių turtų neteko dar XIX a. Autorius taip pat pabrėžė, kad net ir būdama nestipri finansiškai, vis tiek

⁴⁵ Baskų jaunimo pareiškimas. *XX amžius*, 1936 12 23, Nr. 154, p. 8; Politinės aktualijos. *XX amžius*, 1937 06 19, Nr. 136, p. 4; GIL-ROBLES, Jose Maria. Ispanijos respublika ir baskų nepriklausomybė. *XX amžius*, 1937 07 06, Nr. 149, p. 3; Laiškas iš baskų vaikų kolonijos Anglijoje. *XX amžius*, 1939 03 13, Nr. 58, p. 6.

⁴⁶ SVARAUSKAS, Artūras. *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940): Politinė galia ir jos ribos*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 199–201, 206–209; 1922 m. *Lietuvos Valstybės Konstitucija*. [Žiūrėta 2024 05 04]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/77e174b0511711e5a4ad9dd3e7d17706?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=7f87d-2be-f754-468d-907f-ac9070c8d300/>.

⁴⁷ Katalonijoje siaučia raudonasis teroras. *XX amžius*, 1936 08 04, Nr. 36, p. 1; Bombos – vietoje Glorija. *XX amžius*, 1936 08 05, Nr. 37, p. 7; Ispanijos revoliucija baisesnė už Rusijos. *XX amžius*, 1936 08 11, Nr. 42, p. 1; Šokiai prie degančių lavonų laužo. *XX amžius*, 1936 08 11, Nr. 42, p. 3; Šventadienio rytas Madrido mieste. *XX amžius*, 1936 10 01, Nr. 84, p. 6.

⁴⁸ DIELININKAITIS, Pranas. Kovos trimitai iš kairės. *XX amžius*, 1936 08 01, Nr. 74, p. 3; KEMĖŠIS, Fabijonas. Kodėl komunizmas yra nepriimtinas? *XX amžius*, 1936 11 09, Nr. 117, p. 3.

⁴⁹ Popiežiaus organas apie Ispaniją. *XX amžius*, 1936 08 04, Nr. 36, p. 5; Griežtas Šventojo Tėvo protestas Madridui. *XX amžius*, 1936 08 11, Nr. 42, p. 1; Didžiausias pavojus. *XX amžius*, 1936 10 03, Nr. 86, p. 3.

rūpinosi švietimo ir sveikatos apsaugos įstaigų steigimu. Kitame, italų spaudos šaltiniais paremtame redakcijos straipsnyje, netiesiogiai atsakant į kaltinimus dėl viduramžiškų Bažnyčios represijų ir jėzuitų veiklos, pažymėta, kad šis vienuolių ordinas Ispanijoje prieš karą taip pat turėjo milžinišką institucinį indėlį.⁵⁰ Tiesa, „XX amžius“, gindamas Bažnyčią, neatsisakė kritikuoti ir visos ispanų tautos. Karo pradžioje skelbta redakcijos straipsnyje rašyta, kad Ispanija, nors ir būdama katalikiška, išgyvena tam tikrą dvilypiškumo krizę, pasiduodama moderniam pesimizmui, iracionalumui ar net sadizmui, yra atitrūkusi nuo religinės tradicijos.⁵¹ Juozas Eretas kritikavo ir katalikus, Bažnyčią, teigdamas, kad ji, būdama priklausoma nuo politinės valdžios, nesiėmė reikiamų veiksmų mažinti visuomenėje susiformavusią modernių laikų įtampą.⁵² Nors šios reakcijos į respublikonų veiksmus ar kritiką prieš Bažnyčią sudarė didžiąją dalį temos turinio, „XX amžiuje“ pateikiamos ir aiškesnės pozicijos apie Bažnyčios vaidmenį valstybėje. Pranešdamas apie naująją falangistų partiją, dienraštis pažymėjo, kad jos devizas bus „Dievas, Ispanija ir Franco“, kad į ją bus priimami tik katalikai. Karo pabaigoje pateiktame redakcijos komentare pažymėti nacionalistų valdomoje Ispanijoje matomi vilties ženklai – religiją varžančių įstatymų panaikinimas, katalikiškų mokyklų atkūrimas, tikybos pamokų įvedimas po kelių dešimtmečių pertraukos bei socialinių reformų vykdymas pagal Bažnyčios mokymą.⁵³

Klasinės skirties atveju partijai ir jos leidiniui priskirtinas neutralumas. Vadovaudamiesi Bažnyčios mokymu, krikščionys demokratai socioekonominėje srityje siūlė kooperacines, vėliau ir korporatyvistines idėjas. Gerbdami privačią nuosavybę, jie siekė spręsti mažažemių ir bežemių klausimą, tam panaudojant ir nusavintas dvarų žemes, taip pat akcentavo smulkiojo ir vidutinio žemės ūkio svarbą, siūlė progresinę mokesčių sistemą. Partijos programoje darbininkams numatyta laisvė rengti susirinkimus, burtis į profesines sąjungas ir kooperatyvus, rengti streikus, minėtos tinkamos darbo sąlygos ir garantijos.⁵⁴ „XX amžius“, sekdamas šia linija, konflikto kontekste kaip vieną iš esminių nuostatų išskyrė pagarbą privačiai nuosavybei ir žmogaus ekonominei laisvei. Ypatinga kritika skirta Respublikoje vykusiems žemės ir turto nusavinimo procesams, prievartiniam socialinės lygybės formavimui bei apskritai komunizmo ideologijai.⁵⁵ Tiesa, be tokio pobūdžio kritikos, ypač karo pabaigoje, laikraštis ėmė

⁵⁰ VAIŠNORA, Juozas. Ispanijos įvykių priežastys. *XX amžius*, 1937 05 03, Nr. 98, p. 3; Ką jėzuitai veikė Ispanijoje. *XX amžius*, 1937 03 10, Nr. 55, p. 6.

⁵¹ Dvasinis Ispanijos veidas. *XX amžius*, 1936 08 14, Nr. 45, p. 4.

⁵² HISPANUS. Margučiai iš dinamito. *XX amžius*, 1937 03 25, Nr. 68, p. 5.

⁵³ Dievas, Ispanija ir Franco. *XX amžius*, 1937 02 08, Nr. 31, p. 4; Būsimoji Ispanija. *XX amžius*, 1939 02 11, Nr. 35, p. 6.

⁵⁴ LAURINAVIČIUS, Česlovas; SVARAUSKAS, Artūras. Lietuvos krikščionių demokratų partija. In *Lietuvos istorija X tomas I dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 449–450.

⁵⁵ DIELININKAITIS, Pranas. Kovos trimitai iš kairės. *XX amžius*, 1936 08 01, Nr. 74, p. 3; KEMĖŠIS, Fabijonas. Kodėl komunizmas yra nepriimtinas? *XX amžius*, 1936 11 09, Nr. 117, p. 3; Ispanijoje kairieji viską grobia. *XX amžius*, 1936 08 14, Nr. 45, p. 14; Šventadienio rytas Madrido mieste. *XX amžius*, 1936 10 01, Nr. 84, p. 6; Didžiausias pavojus. *XX amžius*, 1936 10 03, Nr. 86, p. 3.

pabrėžti ir tai, kaip atrodys naujasis Ispanijos režimas – remiantis Vokietijos spauda, taip pat redakcijos pozicija, pažymėta, kad jis bus paremtas Bažnyčios mokymu, ir perteiktos iš esmės korporatyvistinės idėjos. Minima, kad visuomenė bus pertvarkyta korporacijų principu, po didelės žemės reformos suteikiant smulkiesiems ūkininkams žemės, taip pat itin rūpinantis šeimomis. Paminėtas ir kitų socialinių garantijų ir paslaugų užtikrinimas, pažymėta, kad naujoje santvarkoje bus akcentuojamas tarnavimas valstybei išlaikant asmens laisvę.⁵⁶

Žvelgiant į sisteminę skirtį, tarpukario pradžioje krikščionys demokratai aiškiai pasisakė už demokratinį režimą su visuotiniuose rinkimuose išrinktu parlamentu. Tačiau nuo trečiojo dešimtmečio vidurio, konstatavus Lietuvos visuomenės nepasiruošimą demokratijai, jie vis labiau ėmė kalbėti apie „sveikai suprastą demokratiją“⁵⁷ ir „tvirtą valdžią“⁵⁸. Po perversmo jie planavo režimo reformą, suteikiant didesnes galias vykdomajai valdžiai bei įvedant pusiau prezidentinį valdymą, sugriežtinant rinkimų sąlygas ir taip siekiant pašalinti kairiąsias partijas iš politinio veikimo. Ketvirtajame dešimtmetyje, nepaisant tam tikrų atstovų užuominų spaudoje apie parlamentarizmo stiprinimą⁵⁹, šios krikščionių demokratų nuostatos, esant stipriai jaunosios kartos įtakai⁶⁰, tapo dar radikalesnės jiems priėmus korporatyvistines idėjas.⁶¹ Tad partijos atstovams priskirtinas neutralumas, kuris būdingas ir jos dienraščiui. Vertindamas politinius procesus Respublikos viduje, „XX amžius“ kaip krikščionišku požiūriu atmetiną, ypač konflikto pradžioje, kritikavo revoliuciją ir su ja susijusius žiaurumus bei chaosą.⁶² Tiesa, daug sudėtingesnis klausimas lieka, kokia buvo laikraščio pozicija santykyje tarp demokratijos ir autoritarizmo. Viena vertus, „XX amžius“ pažymėjo F. Franco pažadą po karo nebetęsti diktatūrinio režimo ir grąžinti demokratiją. Laikraštyje taip pat buvo teigiamai įvertintos buvusio Respublikos prezidento N. Alcalá-Zamoros pastangos sutaisyti kairiuosius ir dešiniuosius bei išlaikyti šalyje demokratinį režimą. Leidinyje buvo pateiktas ir ispanų akademiko

⁵⁶ Būsimoji Ispanija. *XX amžius*, 1939 02 11, Nr. 35, p. 6; Kokia bus naujoji Ispanija? *XX amžius*, 1939 02 06, Nr. 30, p. 7.

⁵⁷ LAURINAVIČIUS, Česlovas; SVARAUSKAS, Artūras. Lietuvos krikščionių demokratų partija. In *Lietuvos istorija X tomas I dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 448.

⁵⁸ SVARAUSKAS, Artūras. *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940): Politinė galia ir jos ribos*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 208.

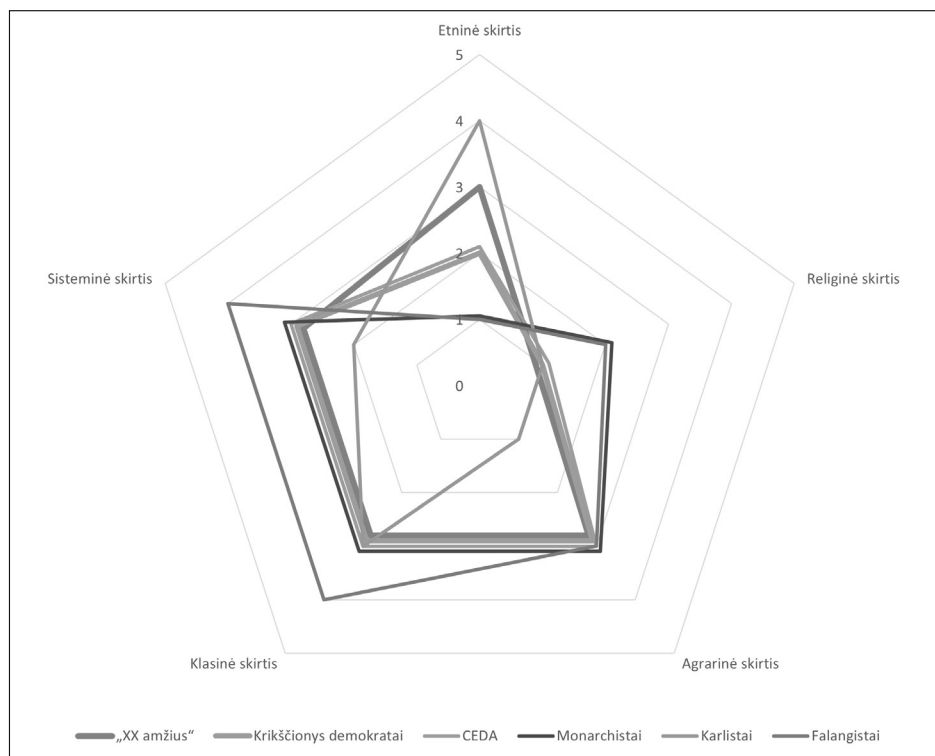
⁵⁹ IVANOVAS, Bernaras. Lietuvių krikščionių demokratų požiūris į demokratiją XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. *Istorija*, 2010, Nr. 2, p. 64–67.

⁶⁰ SVARAUSKAS, Artūras; TAMOŠAITIS, Mindaugas. Lietuvos politinių partijų jaunosios kartos radikalėjimas XX a. 4-ame dešimtmetyje. *Istorija*, 2007, Nr. 68, p. 52–53; SVARAUSKAS, Artūras. Lietuvos politinės dešinės radikalizacija XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. *Parlamento studijos*, 2006, Nr. 7, p. 58–59.

⁶¹ LAURINAVIČIUS, Česlovas; SVARAUSKAS, Artūras. Lietuvos krikščionių demokratų partija. In *Lietuvos istorija X tomas I dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 448; SVARAUSKAS, Artūras. *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940): Politinė galia ir jos ribos*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 208.

⁶² Vaizdas iš Madrido. *XX amžius*, 1936 08 01, Nr. 34, p. 1; Didžiausias pavojus. *XX amžius*, 1936 10 03, Nr. 86, p. 3; Ką pasakoja latvis, pabėgęs iš Ispanijos kalėjimo. *XX amžius*, 1936 11 09, Nr. 117, p. 6.

straipsnis, kuriame ginta ir demokratinė nacionalistų teisė į valdžią dėl 1936 m. suklastotų rinkimų.⁶³ Tačiau „XX amžius“ buvo linkęs daryti kompromisus. Laikraštis įdėjo CEDA lyderio Gilio Robleso interviu, kuriame jis minėjo, kad, esant tuometei Ispanijos situacijai, kol ji stabilizuosis, valstybės tapsmas karine diktatūra būtų suprantamas. Taip pat autoritarizmas kaip būsima Ispanijos santvarka įvardytas ir kalbant apie šalies ateitį po karo.⁶⁴

2 pav. „XX amžiaus“, krikščionių demokratų ir nacionalistų stovyklos politinių grupių skirčių pozicijų palyginimas

Remiantis 2 paveikslu pažymėtina, kad „XX amžiaus“ pozicija iš esmės sutapo su Lietuvos krikščionių demokratų, išskyrus tam tikrą neatitikimą etninės skirties atveju. Nepaisant aiškių Lietuvos krikščionių demokratų nuostatų dėl valstybės suverenumo, šį laikraščio nuokrypį lėmė Baskijos regionas, kuris sulaukė „XX amžiaus“ dėmesio ir pritarimo autonominėms idėjoms iš esmės dėl jo gilių katalikiškų tradicijų. Kalbant apie „XX amžiaus“ santykį su jo palaikytos nacionalistų stovyklos grupėmis,

⁶³ Sukilėliai paliks tą patį režimą. *XX amžius*, 1936 08 11, Nr. 42, p. 1; Ką sako Zamora. *XX amžius*, 1936 08 12, Nr. 43, p. 1; ARNALDICHAS, Liudvikas. Kaip liaudies frontas Ispanijoje laimėjo valdžią. *XX amžius*, 1937 08 31, Nr. 197, p. 5.

⁶⁴ Gil Robles apie sukilėlius generolus, karišką diktatūrą ir komunizmą. *XX amžius*, 1936 08 03, Nr. 35, p. 3; Kokia bus naujoji Ispanija? *XX amžius*, 1939 02 06, Nr. 30, p. 7.

laikraščiui artimiausia buvo katalikiškoji CEDA. Tiesa, pastaroji laikėsi griežtesnių unitaristinių nuostatų, todėl jos pozicijos sutapo su Lietuvos krikščionių demokratų. Taip pat „XX amžiui“ kur kas mažiau artimi buvo monarchistai, nelabai toleravę regionų autonomiškumo idėjų ir nepalaikę tokio artimo ryšio su Bažnyčia. Didžiausią išsiskyrimą galima įžvelgti lyginant „XX amžių“ su sekuliaresniais bei radikalesnes revoliucines ir socioekonominės idėjas palaikiusiais falangistais.

Tautininkai ir „Lietuvos aidas“

Žvelgiant į daug metų Lietuvos Respubliką valdžiusius tautininkus, reikėtų pažymėti, kad tautiškumo arba nacionalistinis aspektas buvo kritiškai svarbus nuo pat jų veikimo pradžios „Vilties“ laikraščio laikais. Nepaisant deklaruotos pagarbos tautinių mažumų teisėms, partija programiškai vis labiau akcentavo etninį bendrumą, stiprų tautinį integravimą ir visų lietuviškų teritorijų su Vilniumi, Gardinu bei Klaipėda įtraukimą į valstybės sudėtį. Partija pažymėjo ir etninių lietuvių dominavimą, galop leido prisijungti prie jos tik lietuviams.⁶⁵ Tad partijai ir jos leidiniui „Lietuvos aidui“ galima priskirti radikalų unitarizmą. Žvelgiant į „XX amžių“ pastebimi dviprasmiški vertinimai, o „Lietuvos aide“ pozicija etniškumo klausimu yra akivaizdi – laikraštis užtikrinai pasisakė prieš separatistines idėjas. Esminis taikinyš šiuo atveju buvo Katalonija, kurią aptariant ne kartą kalbėta apie autonomininkų valdžios nesugebėjimą suvaldyti žiaurumą ir chaoso bei įrodyti pasiruošimą nepriklausomybei. Taip pat rašyta apie Katalonijoje didėjančią SSRS įtaką bei kolektyvinį šimtų katalonų laišką Franco, išreiškiant jam ištikimybę ir norą pasilikti Ispanijos sudėtyje. Karo pabaigoje redakcija pažymėjo respublikonų valdžios kaltinimus katalonams dėl nepakankamos jų paramos kare, nurodant ir tai, jog jie patys, pernelyg rūpinęsi savo poreikiais, kalti dėl sėkmingo nacionalistų įsiveržimo į regioną.⁶⁶ Baskų atveju, ypač 1937 m. vasarą, kuomet nacionalistai okupavo regioną, tarsi siekiant sumažinti jo reikšmingumą, buvo minimi ten dominuojantys anarchistai. Tačiau išsiskyrė kitas straipsnis – netrukus po Bilbao mūšio laikraščio redakcija pateikė tekstą, kuriame šaržuota baskų tauta, parodant jos neturtingą kultūrą. Taip tarsi netiesiogiai solidarizuotasi su nacionalistų intervencija į regioną, iš esmės teigiant, kad baskai neverti turėti savo valstybės.⁶⁷

⁶⁵ MACIULIS, Dangiras. Tautos pažangos partija – Lietuvių tautininkų sąjunga. In *Lietuvos istorija X tomas I dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 454–455, 457–459; EIDINTAS, Alfonsas. *Antanas Smetona: politinės biografijos bruožai*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 138–144.

⁶⁶ Paskendo daug Mardito karo laivo jūrininkų. Šiurpūs kunigų kankinimai. *Lietuvos Aidas*, 1936 10 02, Nr. 451, p. 1; Katalonija sudarysianti sąjungą su Sovietais. *Lietuvos Aidas*, 1936 10 26, Nr. 492, p. 2; Smarkios kovos dėl Madrido. *Lietuvos Aidas*, 1936 11 09, Nr. 516, p. 2; Barcelonos gegužės pučo dalyviai atiduoti teismui. *Lietuvos Aidas*, 1937 07 02, Nr. 291, p. 2; Madridas kaltina Barceloną. *Lietuvos Aidas*, 1939 01 26, Nr. 41, p. 1.

⁶⁷ Šis tas apie baskus. *Lietuvos Aidas*, 1937 06 23, Nr. 277, p. 4; Griežtas baskų prezidento atsisaukimas į pasaulį. *Lietuvos Aidas*, 1937 07 02, Nr. 291, p. 2.

Religinės skirties atveju tiek partijai, tiek jos leidiniui priskirtinas neutralumas. Nors tautininkai gerbė Bažnyčią ir suvokė jos reikšmę, ideologiškai deklaravo tautinį aspektą kaip viršesnį už religinį ir nelaikė katalikų pozicijų gynimo pirmaeilium uždaviniu. Tautininkų režimo laikotarpiu buvo apriboti tiek krikščionys demokratai, tiek ir kitos tikinčiųjų organizacijos – suvalstybintos katalikiškos mokyklos, suvaržyta Katalikų mokytojų sąjungos veikla, panaikinta Moksleivių ateitininkų sąjunga, baiminantis, kad ji gali išugdyti jaunąją krikščionių demokratų kartą, taip pat cenzūruoti krikščioniški laikraščiai. Tiesa, daugelis Katalikų akcijos organizacijų visgi veikė nevaržomai, kas leido išlaikyti bendruomeninį katalikų gyvenimą.⁶⁸ Tautininkai suvokė, kad negali pernelyg provokuoti katalikų, dėl to į santykius su Bažnyčia žiūrėjo ir iš pragmatinės pusės – pavyzdžiui, 1927 m. nedelsdami pasirašė konkordatą su Vatikanu.⁶⁹ „Lietuvos aidas“ neabejotinai smerkė respublikonų išpuolius prieš bažnyčias arba dvasininkus, tačiau tai buvo veikiau antirevoliucinės retorikos dalis. Bažnyčios padėčiai laikraštis skyrė minimalų dėmesį. Šiuo atveju jame labiau išskirtas tam tikro socialinio tradicionalizmo gynimas, ypatingą dėmesį skiriant respublikonų pusėje paplitusiam moterų įtraukimui į karines pajėgas. Pavyzdžiui, rašyta apie ispanes, kurios, užuot vykdžiusios savo įprastą pareigą, tapo bažnyčių ir vienuolynų padeginėtojomis, arba apie nacionalistų karius, kurie dėl moralinių priežasčių atsisakė į jas šaudyti.⁷⁰

Nors partija tautinį aspektą taip pat išskyrė kaip reikšmingesnį negu socialinį ir kalbėjo apie dėmesį visoms grupėms bei visų vietinių gamintojų protegavimą, tautininkų socioekonominė programa to meto Lietuvos kontekste buvo konservatyvi. Nors ir neneigdami bendro jos poreikio, jie itin atsargiai žvelgė į vykdomą žemės reformą kaip į pernelyg radikalią, nuogaustadami dėl jos galimų pasekmių valstybei bei dvarininkams, kuriuos jie vylėsi integruoti į tautinę valstybę. Nepaisant vėlesnio pritarimo, reforma vis tiek vertinta kritiškai, pabrėžiant, kad gali turėti lemiamų pasekmių stambiesiems žemvaldžiams, kuriuos jie laikė valstybės ekonominiu pagrindu.⁷¹ Tad tautininkams priskirtinas nuosaikūs kapitalizmas, kuris aptariamuoju laikotarpiu atsiskleidžia ir „Lietuvos aide“. Jame socioekonominiai klausimai vėlgi aptarti minimaliai. Šiuo atveju galima kalbėti tik apie bendrą kritiką revoliucionierių lygybės

⁶⁸ SVARAUSKAS, Artūras. *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940): Politinė galia ir jos ribos*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 285–286, 288–291; GRAŽIŪNAS, Albinas. *Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje*. Vilnius: Tėvynės sargas, 1994, p. 78–79.

⁶⁹ MAČIULIS, Dangiras. Tautos pažangos partija – Lietuvių tautininkų sąjunga. In *Lietuvos istorija X tomas I dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 454, 459; GRAŽIŪNAS, Albinas. *Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje*. Vilnius: Tėvynės sargas, 1994, p. 73.

⁷⁰ Ispanės virto bažnyčių ir vienuolynų degintojomis. *Lietuvos Aidas*, 1936 08 01, Nr. 349, p. 2; Nacionalistų kareiviai atsisako šaudyti į vyriausybinių pusėje kariaujančias moteris. *Lietuvos Aidas*, 1937 07 29, Nr. 337, p. 1; Civilizacijos kova su barbarišku. *Lietuvos Aidas*, 1936 08 18, Nr. 375, p. 2; Ispanija virsta lavonų ir griuvėsių kraštu. *Lietuvos Aidas*, 1936 10 04, Nr. 451, p. 2.

⁷¹ MAČIULIS, Dangiras. Tautos pažangos partija – Lietuvių tautininkų sąjunga. In *Lietuvos istorija X tomas I dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 456–457, 459.

ir turto nusavinimo idėjoms, taip pat iki karo vykdytai ekonomikos destabilizavimo politikai, kuri labai prisidėjo prie konflikto išprovokavimo.⁷² Tikėtina, kad aptarimas nebuvo itin platus dėl tam nebuvusio poreikio iš tautininkų pusės, o „XX amžiuje“ kalbėjimą apie tam tikrus reforminius pokyčius galėjo skatinti turimi aiškūs ideologiniai nuostatai ar opozicinės nuotaikos.

Žvelgiant į sisteminę skirtį, vėlgi tiek tautininkams, tiek „Lietuvos aidui“ būdingas neutralumas. Veiklos pradžioje tautininkai pabrėžė, kad demokratinė respublika yra tobuliausia valstybinės veiklos forma, ir pripažino, jog valdžia turi garantuoti visiems piliečiams demokratines teises ir laisves. Tautininkai pripažino ir parlamento reikšmę, tačiau palaipsniui vis labiau ėmė akcentuoti vykdomosios valdžios, pirmiausia prezidento, nepriklausomybę nuo Seimo ir partijų įtakos. 1920–1923 m. vis labiau nusivildami demokratiniais procesais ir įkvėpti fašistinio judėjimo, jie kaip galima sprendimą ėmė įvardyti „paskyrimus“ ar netgi „revoliuciją“⁷³. Tačiau palaipsniui šios radikalios tautininkų idėjos sušvelnėjo, partijai didesnę dėmesį skyrus pasiruošimui rinkimams. Bet kuriuo atveju, kaip parodė po 1926 m. vykę procesai, tautininkai buvo skeptiški demokratijos atžvilgiu ir neteikė šiai santvarkai prioritetą.⁷⁴

„Lietuvos aidas“ patį didžiausią dėmesį, ypač karo pradžioje, skyrė revoliucinių žiaurumų ir chaoso pasmerkimui. Laikraštyje nuolat aprašomi anarchistų bei komunistų išpuoliai ir egzekucijos, taip vėlgi pažymint tvarkos ir stabilumo užtikrinimo poreikį. Šio pobūdžio tekstus galima lyginti su to meto valdžios pozicija, juolab kad kai kurie iš jų buvo parengti remiantis valstybinių institucijų atstovų, pavyzdžiui, Valstybės saugumo departamento direktoriaus Augustino Povilaičio, pozicijomis.⁷⁵ Itin retais atvejais laikraštyje paminėti ir nacionalistų nusikaltimai, tačiau „Lietuvos aidas“, remdamasis „Journal de Geneve“, pateikė ir šališką poziciją, kad žiaurumai vyksta abiejose pusėse, tačiau reikia atskirti respublikonų destruktivias aistras ir nacionalistų siekį atstatyti Ispaniją.⁷⁶ Paradoksalu, tačiau laikraštis nevengė perpublikuoti ir sovietinės spaudos, kuri taip pat akcentavo stabilumą ir kritikavo aktyvią revoliucionierių veiklą Ispanijoje. Kalbant apie demokratijos ir autoritarizmo santykį, laikraščio poziciją charakteringai apibūdino straipsnis, kuriame, redakcijai cituojant

⁷² A. V-as. Po 5 mėn. „liaudies fronto“ eksperimento Ispanijoje. *Lietuvos Aidas*, 1936 07 21, Nr. 330, p. 2; Ispanų sukilėliai reikalauja. *Lietuvos Aidas*, 1937 08 01, Nr. 349, p. 3; Kokiais pagrindais organizuojama komunistiška-anarchistiška Katalonija. *Lietuvos Aidas*, 1936 10 27, Nr. 494, p. 3.

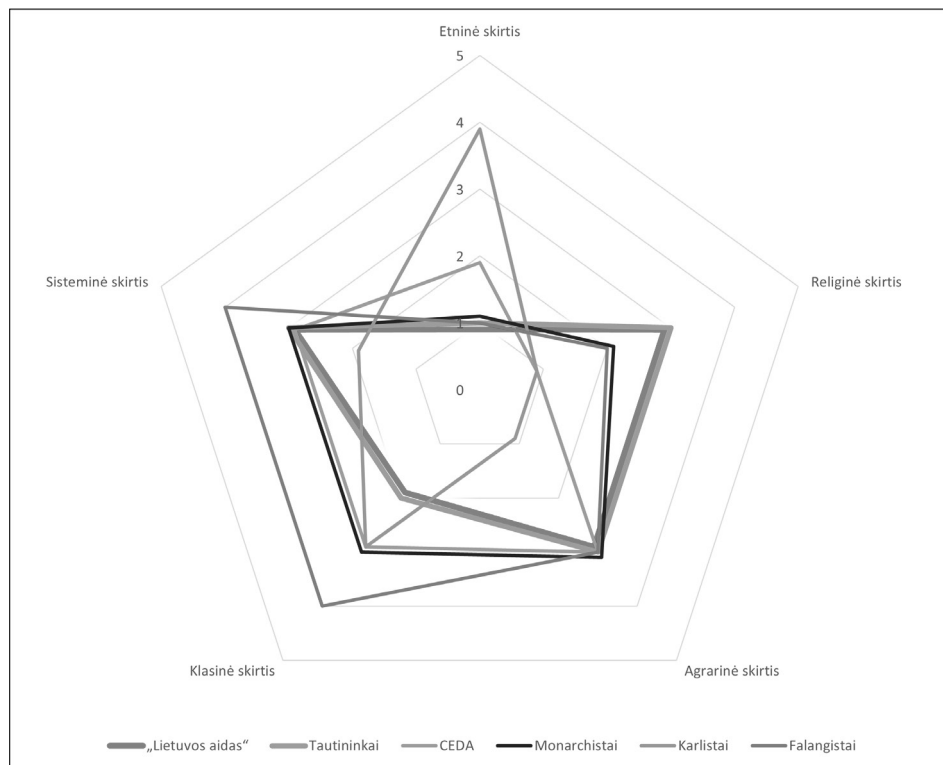
⁷³ MAČIULIS, Dangiras. Tautos pažangos partija – Lietuvių tautininkų sąjunga. In *Lietuvos istorija X tomas I dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 458.

⁷⁴ Ten pat, p. 455, 457–458; EIDINTAS, Alfonsas. *Antanas Smetona: politinės biografijos bruožai*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 94–99.

⁷⁵ Kas tie <<liaudies frontai>>. *Lietuvos Aidas*, 1936 08 11, Nr. 366, p. 2; Tvarka ir rimtis yra būtina valstybės ir visuomenės gerovės sąlyga. *Lietuvos Aidas*, 1936 08 01, Nr. 350, p. 7; Čekų spaudos žodis apie Ispanijos įvykius. *Lietuvos Aidas*, 1936 08 04, Nr. 354, p. 3; Madride be atvangos trata šūviai. *Lietuvos Aidas*, 1936 08 11, Nr. 366, p. 1; Madride vis didėja anarchistų įtaka. *Lietuvos Aidas*, 1936 08 13, Nr. 369, p. 1; Britai imsis griežtų priemonių prieš Ispaniją. *Lietuvos Aidas*, 1936 08 17, Nr. 374, p. 3.

⁷⁶ Ispanų nacionalistai turi svarbių laimėjimų. *Lietuvos Aidas*, 1936 08 26, Nr. 389, p. 1; Madrido manifestas į pasaulį. *Lietuvos Aidas*, 1936 10 01, Nr. 450, p. 1.

Winstoną Churchillį, konstatuota, kad nė viena karo pusė nekovoja už demokratiją. Jame pabrėžiama, kad Ispanijoje ir prieš tai buvęs „parlamentarizmas neturėjo jokio ryšio su tikrove“⁷⁷, kas parodo ir „Lietuvos aidą“ skeptiškumą šios santvarkos atžvilgiu.

3 pav. „Lietuvos aidą“, tautininkų ir nacionalistų stovyklos politinių grupių skirčių pozicijų palyginimas

Remiantis 3 pav. galima daryti išvadą, kad atsargiau karo ideologinius aspektus vertinęs valstybinis laikraštis iš esmės atstovavo tautininkų partijos pozicijai ir konflikto kontekste jos nekoregavo. Palyginus „Lietuvos aidą“ poziciją su kitomis nacionalistų stovyklos politinėmis grupėmis, galima teigti, kad artimiausi laikraščiui buvo monarchistai, visgi dalinai labiau linkę į korporatyvistines bei klerikalistines idėjas. Taip pat mažesne dalimi Bažnyčiai artimesnė CEDA ir revoliucines bei radikalias socioekonominės idėjas labiau toleravę falangistai. Didžiausią išsiskyrimą šiuo atveju galima matyti lyginant „Lietuvos aidą“ su karlistais, su kuriais išsiskyrė požiūriai iš esmės visais klausimais, o ypač dėl valstybės teritorinio vientisumo.

⁷⁷ Demokratinė ispanų vyriausybė daugiau nebeturi ateities. *Lietuvos Aidas*, 1936 08 13, Nr. 369, p. 2.

Išvados

Nacionalistų stovyklos ideologinė konsolidacija prisidėjo prie to, kad Lietuvos dešiniojoje spaudoje negalima įžvelgti aiškaus nacionalistų grupių išskyrimo. Jie traktuoti kaip vieningas blokas, atstovavęs tiek nacionalistinėms, tiek katalikiškoms idėjoms, kas lėmė bendrą jų palaikymą bei antipatijas respublikonams tiek iš krikščionių demokratų, tiek iš tautininkų spaudos pusės. Ši vienybė ypač pažymėtina atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos partijos turėjo aiškių ideologinių skirčių, ypač religinių klausimų atveju.

Santykių su Ispanijos grupėmis Lietuvos partijas vienijo ir mažesnis polinkis į radikalų pokytį. Tai lėmė ramesnės Lietuvos politinės aplinkybės – šalyje nevyko aktyvių revoliucinių procesų, o tautininkų režimas itin akcentavo stabilumo poreikį, norint išvengti ne tik revoliucijos, bet ir kontrrevoliucijos ar minėtos „naujosios revoliucijos“. Šis aspektas lėmė ir tai, kad tautininkai visame tyrime išryškėjo kaip viena konservatyviausių politinių grupių.

Politinėms Lietuvos grupėms atstovaujantys leidiniai konflikto kontekste nenu-tolo nuo jų atstovaujamų partijų pozicijų. Tai leidžia kalbėti apie mažesnę užsienio naujienų agentūrų įtaką formuojant laikraščių ideologinį veidą, išskyrus „XX amžiaus“ atveju išryškėjusias simpatijas baskams. Taip pat apie tai, kad dienraščiai nacionalistų pozicijas vertino pirmiausia per savo partijų ideologinę prizmę. Verta pažymėti, kad „Lietuvos aidas“ itin griežtai laikėsi atstovaujamo politinio judėjimo pozicijų, ką tiesiogiai lėmė tautininkų režimo veiksnys. Abu dienraščiai naujienas apie konfliktą tam tikrais atvejais naudojo kaip medžiagą komunikuoti savo partijų politiniais interesais, tačiau negalima teigti, kad karas tam buvo iki galo išnaudotas. Tai lėmė „Lietuvos aidas“ atsargumas aptariant konfliktą bei „XX amžiaus“ cenzūriniai apribojimai.

Sąsajos tarp dienraščių ir karo politinių grupių buvo nulemtos ideologinių inte-resų – „XX amžius“ buvo artimiausias katalikiškajai CEDA, o „Lietuvos aidas“ – kon-servatyvesniems ir labiau nuo Bažnyčios atitolusiems monarchistams. Tačiau turbūt dar reikšmingesni nutolimai nuo kitų grupių pozicijų, ypač falangistų, matomi jų radikaliu juo laikotarpiu iki 1937 m., o tai rodo, kad aptariamam laikotarpiu Lietuvos spaudoje buvo menkai palaikomos grynosios fašistinės idėjos.

Kalbant apie skirčių aktualumą, nacionalistų stovykloje svarbiausios buvo religinė, etninė ir sisteminė skirtys. Tai atsispindėjo ir nacionalistams palankioje lietuviškoje spaudoje, „XX amžiui“ dažniausiai keliant išpuolių prieš Bažnyčią klausimus, o „Lietuvos aidui“ – antirevoliucionizmo ir stabilumo. Separatizmo klausimas nebuvo taip intensyviai išskirtas dėl jo mažesnio aktualumo Lietuvos kontekste.

Dienraščių atveju negalima išskirti aiškos ideologinių pozicijų vertinimo dina-mikos. Tačiau matoma šių klausimų aptarimo intensyvumo kaita – pagrindiniai straipsniai spaudą pasiekė konflikto pradžioje, 1936 m. Vėliau intensyvumas žymiai sumažėjo ir pakilimo sulaukė tik 1939 m., artėjant nacionalistų pergalei ir konflikto pabaigai.

Publikuoti šaltiniai

1. 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija. [Žiūrėta 2024 05 04]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/77e174b0511711e5a4ad9dd3e7d17706?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=7f87d2be-f754-468d-907f-ac9070c8d300/>
2. Lietuvos aidas, 1936–1937, 1939.
3. PRIMO DE RIVERA, José Antonio. *The Twenty-Six Point Program of the Falange*. [Žiūrėta 2024 05 04]. Prieiga per internetą: https://archive.org/stream/Twenty-sixPointManifesto-OfTheSpanishFalange/ProgramOfTheFalange_djvu.txt
4. XX amžius, 1936–1937, 1939.

Literatūra

1. BANNISTER, Chris. José Antonio Primo de Rivera: Catholic Fascism. In *Right-Wing Spain in the Civil War Era: Soldiers of God and Apostles of the Fatherland, 1914–45*. Ed. Alejandro Quiroga, Miguel Ángel del Arco Blanco. London: Bloomsbury Publishing, 2012, p. 91–116.
2. EIDINTAS, Alfonsas. *Antanas Smetona: politinės biografijos bruožai*. Vilnius: Mintis, 1990.
3. GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. José María Gil Robles: The Catholic Challenge to Democracy. In *Right-Wing Spain in the Civil War Era: Soldiers of God and Apostles of the Fatherland, 1914–45*. Ed. Alejandro Quiroga, Miguel Ángel del Arco Blanco. London: Bloomsbury Publishing, 2012, p. 61–90.
4. GRAŽIŪNAS, Albinas. *Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje*. Vilnius: Tėvynės sargas, 1994.
5. IVANOVAS, Bernaras. Lietuvių krikščionių demokratų požiūris į demokratiją XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. *Istorija*, 2010, Nr. 2, p. 64–67.
6. JACKSON, Gabriel. *Spanish Republic and the Civil War, 1931–1939*. Princeton: Princeton University Press, 1987.
7. LAURINAVIČIUS, Česlovas; SVARAUSKAS, Artūras. Lietuvos krikščionių demokratų partija. In *Lietuvos istorija X tomas I dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 437–450.
8. LIPSET, Seymour Martin; ROKKAN, Stein. Cleavage structures, party systems, and voter alignments: an introduction. In *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. Ed. Seymour Martin Lipset, Stein Rokkan. New York: Free Press, 1967, p. 1–64.
9. MAČIULIS, Dangiras. Tautos pažangos partija – Lietuvių tautininkų sąjunga. In *Lietuvos istorija X tomas I dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 454–460.
10. MORADIELLOS, Enrique. Francisco Franco: The Soldier who became Caudillo. In *Right-Wing Spain in the Civil War Era: Soldiers of God and Apostles of the Fatherland, 1914–45*. Ed. Alejandro Quiroga, Miguel Ángel del Arco Blanco. London: Bloomsbury Publishing, 2012, p. 117–145.
11. PAYNE, Stanley G. *Fascism in Spain, 1923–1977*. Madison: University of Wisconsin Press, 1999.
12. PAYNE, Stanley G. Spanish Fascism. *Salmagundi*, 1987–1988, Nr. 76/77, p. 101–112.

13. PAYNE, Stanley G. *The Spanish Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
14. PRESTON, Paul. *The Spanish Civil War: Reaction, Revolution and Revenge*. Glasgow: William Collins, 2012.
15. SÁNCHEZ, José M. *The Spanish Civil War as Religious Tragedy*. Notre Dame: Notre Dame University Press, 1987.
16. SEIDMAN, Michael. *The Victorious Counterrevolution: The Nationalist Effort in the Spanish Civil War*. Madison: University of Wisconsin Press, 2011.
17. SVARAUSKAS, Artūras. *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940): Politinė galia ir jos ribos*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014.
18. SVARAUSKAS, Artūras. Lietuvos politinės dešinės radikalizacija XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. *Parlamento studijos*, 2006, Nr. 7, p. 53–72.
19. SVARAUSKAS, Artūras; TAMOŠAITIS, Mindaugas. Lietuvos politinių partijų jaunosios kartos radikalėjimas XX a. 4-ame dešimtmetyje. *Istorija*, 2007, Nr. 68, p. 43–57.
20. TAMOŠAITIS, Mindaugas. Lietuvių politinių partijų ir ideologinių srovių (iki 1940 m.) istoriografija. *Istorija*, 2011, Nr. 4, p. 49–65.
21. WINSTON, Colin M. The Proletarian Carlist Road to Fascism: Sindicalismo Libre. *Journal of Contemporary History*, 1982, Nr. 17, 4, p. 557–585.

The Representation and Interpretation of the Spanish Nationalists' Ideological Positions in the Periodicals of Lithuanian Right-Wing Parties (1936–1939)

Gabrielius Sužiedėlis

Vytautas Magnus University, Faculty of Humanities, Department of History, V. Putvinskio St. 23, LT-44243 Kaunas, Lithuania
 Director of Kaunas City Museum, L. Zamenhofo St. 8, LT-44287 Kaunas, Lithuania
 E-mail: gabrielius.suziedelis@vdu.lt

Summary

This article examines how the Lithuanian right-wing newspapers – “XX amžius” and “Lietuvos aidas” – interpreted and framed the ideological positions of the Nationalist faction during the Spanish Civil War (1936–1939). The study contextualises these representations within the political orientations of their respective parties—the Lithuanian Christian Democratic Party and the Lithuanian Nationalist Union. Employing S. M. Lipset and S. Rokkan’s cleavage theory, the research identifies patterns in how these newspapers constructed their narratives. The findings indicate that the Lithuanian right-wing press did not distinctly differentiate among the Nationalist groups, essentially portraying them as a unified force aligned with nationalist or Catholic ideals. However, “XX amžius” maintained ideological proximity to Catholic conservatives (CEDA) due

to its emphasis on Catholicism, whereas “Lietuvos aidas” leaned toward conservative but less clerical monarchists. Their assessments of the Spanish conflict were primarily shaped by partisan ideological considerations rather than a direct engagement with Spanish political realities or external influences. Neither newspaper nor their respective parties advocated radical Nationalist positions, maintaining a moderate conservative stance, particularly in contrast to the fascist *Falange*. The most significant ideological cleavages and the evolving patterns in the coverage of ideological topics are identified. The study demonstrates how ideological biases influenced press narratives and shaped public perception of the conflict.

Gauta / Received 2024 05 07

Priimta / Accepted 2025 12 23